

BARTÓK BÉLA

**MADRID HATÁRÁN
(AZ EGRI LÁNG SÁNDOR ÚTJA A SPANYOL
POLGÁRHÁBORÚBA)**

„Madrid határán állunk a vártán, / Állunk tűzözönben minden poklon át” – így kezdődik Komját Aladár (1891–1937) kommunista költő 1936-ban írt versének első versszaka, amely a spanyol polgárháború magyar internacionalistáinak legendás irodalmi öröksége volt. A harcias buzdítást az emigrációban élő szerző Párizsban fogalmazta meg a madridi csata idején, így nem érthette meg, hogy a szocialista, kommunista önkéntesek vereséget szenvedtek, és a nemzeti haderő elfoglalta a fővárost.

A következő tanulmány ennek a nemzetközi összecsapássá növekedett fegyveres konfliktusnak egyik egri származású szereplőjét szeretné részletesebben bemutatni ideológiai megköötöttségek nélkül a családi, városi, majd a szélesebb társadalmi környezet jellemzésével, hogy jobban megértsük, milyen okokból és milyen célokért fogott fegyvert egy polgári származású fiatalember idegen hadakban.

Mindenekelőtt le kell szögeznünk, hogy az a férfi, akit később Egerben Láng Sándor, Spanyolországban Alessandro Lang néven ismertek, Webermann Sándor néven született Egerben 1914. május 2-án egy zsidó vallású nagypolgári családban.¹ Nagypapa, Webermann Bernát (1857–1939) vagyonos egri terménykereskedő volt, és 1883-ban vette feleségül Bornstein Máriát (1858–1923), majd 1939 augusztusában hunyt el 82 éves korában.² A papa különösen az első világháború idején növelte meg vagyonát, amire a korabeli hirdetésekben lehet következtetni. A gabonafelvásárlás békeidőben is nagy hasznot hozhatott neki, a háború alatt pedig még többet. 1915 júliusában pl. hirdetésben tudatta a környékbeli paraszttal, hogy a Haditermény Részvénytársaságtól felvásárlási megbízást kapott. „Kérem a 40 éves bizalmukkal a gabonájuk eladásánál engem részesíteni.”³ A hadsereggel folytatott közvetítő kereskedelem fellendült, a Webermann család fokozatosan növelte jövedelmét – és ellenségeinek számát, ami talán fontos lehet Sándor későbbi döntéseiben. A háború folyamán egyre több terményre kapott felvásárlási megbízást, és 1918-ban már telefonon kereshették.

¹ Ujszülöttek, Eger, 1914. május 6. 4.

² Anyakönyvi hírek, Eger, 1939. augusztus 24. 4.

³ Egri Ujság, 1915. július 27. 4.

Szíves tudomására hozom a tisztelt termelő közönségnek mint a Haditermény Részvénytársaság bizományosa a m. kir. Ministerium 1092/1916. M. E. számú rendelet alapján az 1916. évi termésből várható búza, rozs, kétszeres, árpa, zab, tengeri, repce terményekre a legelőnyösebb feltételek mellett (zöldhittel) előleg-kölcsönt nyújtok. Megjegyzem, a kölcsön felvétel által a legkorábbi szállítást is biztosítsa magának a t. termelő közönség. Webermann Bernát, Sürgőnycím: Webermann Eger. — Telefon: interurbán 88.

A háború után az infláció ellenére is megőrizte vagyonának egy részét, mert neve feltűnt Eger legtöbb adót fizető képviselőtestületi tagjainak névjegyzékében. Az idős Webermann Bernát 1920-ban az 57. volt 1 048 40 koronával⁴ de még 1925-ben is a 70. helyen állt 210 050 aranykoronával.⁵

Bernát fia, azaz Sándor apja, Webermann Arnold folytatta Egerben a kereskedelmet, és az 1920-as évek közepére ő is tekintélyes vagyonra tehetett szert, mert ő is szeretett volna bekerülni az egri virilisek közé.⁶ Sándor a másodszülött fiú volt, mert 1913-ban már világra jött Ferenc nevű testvére,⁷ de róla semmilyen későbbi adatunk nincs, ezért a másodikként született Sándor lett a családi üzlet örököse. Ő lett a kiválasztott kereskedőutód, ami később óriási terhet és felelősséget jelenthetett neki.

Gimnázium és antiszemitizmus

Nem tudjuk, Webermann Sándor hol kezdte Egerben az elemi iskolát 1920 szeptemberében – amikor először fellobbant Egerben a nyílt zsidóellenesség⁸ –, de 1927-től már III. éves magántanuló volt az egri állami főreáliskolában, amely gyakorlatias tudást adott a kereskedelmi tevékenységet folytató fiataloknak. 1931-től lett állandó tanuló, és az utolsó két tanévet így fejezte be. Webermann Sándor 1933. június 8-án jeles eredménnyel végzett egy 33 fős osztályban, amelyben 10 fő volt izraelita vallású. Ezen a nyáron Miklós öccse a IV., György öccse az I. osztályt fejezte be. Érdekes módon Sándor neve 1934-ben az egri ciszterci gimnázium értesítőjében is olvasható, mert ott tett latin nyelvből elégséges eredménnyel kiegészítő vizsgát.⁹ Miklós az 1937-ben, György pedig az 1940-ben érettségizett tanulók névsorában szerepel.

⁴ Eger legtöbb adófizető képviselőtestületi tagjainak névjegyzéke, Egri Népujság, 1920. március 20. 1.

⁵ Az 1925. évi legtöbb adót fizetők névjegyzéke, Egri Népujság, 1924. december 21. 2.

⁶ Hárman fellebbezték meg a városi virilisek névjegyzékét, Egri Népujság, 1925. január 23. 3.

⁷ Ujszülöttek, Eger, 1913. március 8. 4.

⁸ Az Ébredő Magyarok nagygyűlése, 1920. szeptember 21. 1.

⁹ A ciszterci rend egri Szent Bernát Gimnáziumának értesítője az 1933-1934. iskolai évről, Eger, 1934. 144.

Miközben a Webermann fiúk a reáliskolába jártak, elérte Eger is a nagy gazdasági válság, amelynek néhány vesztese fokozatosan szembefordult a vagyonos zsidó származású kereskedőkkel. 1929. október 8-án pl. Dövényi Nagy Lajos¹⁰ egri újságíró leírta, hogyan vásárolta fel 17 pengőért a – máskor 22–24 pengős – gabona mázsáját Webermann Arnold az egész nap a Hunyadi téri háza előtt várakozó falusi gazdaktól.¹¹ Úgy tűnik, hogy ez a vitatott üzleti tevékenység további ellenségeket szerzett a családnak. Ha a nagypapa az első világháború idején gyarapította vagyonát és ellenségei számát a monopóliumszerű gabonafelvásárlással, fia a nagy válság idején hasonló kiváltságos helyzetben volt. Arnold 1910-től dolgozott együtt apjával, és ő volt Heves vármegye egyetlen tőzsdei tagja.¹²

1931 januárjában a Webermann család Egerben ismét kiváltotta a helyi keresztény-nemzeti középérték rosszállását, mert a kereskedelmi miniszter rendeletére a városi tanács bevezette az üzletek vasárnapi zárva tartását, de a határozat ellen több kereskedő formai hibákra hivatkozva panaszt tett, és a rendelkezés felülvizsgálatát kérte. Az egri ipartestület elnöke ingerülten kioktatta más felekezetű kollégáit: „És ha tudatában vannak annak, hogy ezen jogerős határozatra emelt mozgalmunk kizárólag valláserkölcsi és szociális célt szolgál, akkor tartsák kötelességüknek, mint kisebbség, ezen nemes cél szolgálatába állani, ami egy katolikus, keresztény várossal szemben mint Eger, ahol élnek, többszörösen kötelességük is.”¹³ Ez a lokális konfliktus a válság miatt kialakult gazdasági ellentétek egri epizódjának tűnik, de nem lebecsülendő, mert tovább növelte az ellenszenvet a vagyonosabb kereskedőkkel szemben, és befolyásolhatta Sándor pályaválasztását.

Miközben felmenőikkel és sorstársaikkal szemben erősödtek az egriek előítéletei, Miklós és György a reáliskolában, a régióban és országosan is egymás után szerezte az érmeket a különböző úszóversenyeken az Egri Tornaegylet és a város dicsőségére,¹⁴ és a vízipólócsapatban is játszottak.¹⁵ Bátyjuk, Sándor ezt sem érthette meg.

A nagy gazdasági válság súlyos hatást gyakorolt a magyarországi felsőoktatásra, az egyetemeken kiűjultak a keresztény diákok és zsidó származású társaik ellentétei. Előbb a Budapesti Műszaki Egyetemen zaklatták a zsidó hallgatókat, majd súlyosabb incidensek alakultak ki a vidéki egyetemeken és főiskolákon.¹⁶

¹⁰ Dövényi Nagy Lajos (Szihalom, 1906–1964, Budapest) egri középiskolai tanulmányai után a városban, majd Budapesten lett egyre erősebb zsidóellenes nézeteket valló újságíró, akit nyílas szellemű uszító cikkeiért és regényeiért halálra ítélték, de kegyelmet kapott, és nem sokkal halála előtt szabadult a börtönből.

¹¹ Miért van szükség vidéki gabona-közraktárakra? Eger, 1929. október 8. 3.

¹² Heves vármegyei ismertető és adattár, szerk. Ladányi Miksa, Eger, 1936, 660.

¹³ Mi a valóság a vasárnapi zárórák ügyében? Eger, 1931. január 25. 3.

¹⁴ Két országos bajnokságot nyertek az egri ifjúsági úszók, Eger, 1936. augusztus 25. 4.

¹⁵ L. *Eger and Eger Jewish History c.* bejegyzést in <https://kehilalinks.jewishgen.org/Eger/> letöltés 2021. 06. 27.

¹⁶ Véres verekedések voltak csütörtökön a debreceni egyetemen, Délmagyarország, 1932. november 18. 2.

Minden törvényes hatalommal megakadályozok és megtorlok minden rendbontást, ami az egyetemen előfordul – ígérte Hóman Bálint kultuszminiszter a parlamentben. – Minden eszközzel biztosítani fogom a tanulás szabadságát az egyetem minden diákja számára, társadalmi és felekezeti különbség nélkül. Ezzel szemben elítélek minden olyan törekvést, ami a keresztény diákság egyetemét akarja felelőssé tenni egyesek cselekedeteiért.

1932 szeptemberétől Bécsben, Berlinben, Varsóban, Bukarestben is egyre gyakrabban történtek az egyetemeken zsidóellenes támadások, amelyek 1933 tavaszán tovább fokozódtak. Ezekről Egerben is lehetett olvasni, és ez rossz előérzettel tölthette el az utolsó éves gimnazista Sándort, valamint tovább befolyásolhatta, illetve szűkíthette továbbtanulási terveit is. 1932. november végén már az ország összes egyetemén a hallgatók egy napon órákig távol tartották magukat az előadásoktól, majd képviselőik memorandumot nyújtottak át az összes rektornak és Hóman Bálint kultuszminiszternek, amelyben kérték az 1921-ben bevezetett numerus clausus visszaállítását.¹⁷ A konfliktusok 1933 őszén kiújultak, ezért Hóman Bálint újra megpróbálta megnyugtatni a diákokat.

Az elhelyezkedési nehézségek miatt az ifjúság széles rétegében az a feltevés izgat, mintha a főiskolákon az országos arányszámnál nagyobb számban vettek volna fel zsidó ifjúságot és hogy a különböző életpályákon elveszik a mutatkozó elhelyezkedési lehetőségeket – magyarázta a miniszter a helyzetet. – Budapesten az egyetemen a 8 százalékot sem éri el a felvett zsidó hallgatók száma, és az összes egyetemeken az arány az eddig beérkezett adatok szerint 9,5 százalék.¹⁸

A feszültség több mint egy évig tartott, a helyzet Egerben is felzaklatta a zsidó és nem zsidó fiatalokat, hiszen 1933. november végén az egri érseki római katolikus jogakadémia ifjúsága is gyűlést tartott a numerus clausus ügyében, és kívánságát a gyűlésen elfogadott határozati javaslat formájában terjesztette illetékes fórumok elé.¹⁹ Ilyen előzmények után nem meglepő, hogy a 18 éves zsidó származású egri fiú nem tudott vagy nem akart Magyarországon továbbtanulni, és a kereskedelmi tevékenység sem lehetett vonzó számára az antiszemita hangulat erősödése miatt.

¹⁷ Az egyetemisták memorandumja a rektorokhoz és a kultuszminiszterhez, Nyírvidék 1932. november 29.1.

¹⁸ Numerus clausus-gyűlés az egyetemen, Délmagyarország, 1933. november 22. 3.

¹⁹ Eger-Gyöngyösi Ujság, 1933. november 22.

Csehszlovákia: főiskola és kommunizmus

„Mérnöki oklevelet Csehszlovákiában a brnoi egyetemen szerzett – olvasható egy 40 évvel ezelőtti életrajzában. – Vegyész-mérnöknek tanult. Egyetemi hallgatóként bekapcsolódott a baloldali diákmozgalomba, megismerkedett a marxizmussal s belépett a csehszlovákiai kommunista pártba.”²⁰ Mivel a marxista kutatók nem tartották fontosnak utánajárni külföldi tanulmányainak, ma már nehéz megállapítani, hogy megkapta-e oklevelét Webermann Sándor Csehszlovákiában, vagy éppen azért utazott Spanyolországba, mert politikai okból nem kaphatott diplomát, vagy nem akart diplomát kapni.

Brünnben vagy Brnóban 1933-ban valójában két műszaki főiskola (politechnikum) működött. A német tanítási nyelvű intézmény 1843-ban költözött Brnóba, egyetemmé vált, és különböző nemzetiségű mérnökök százait képezte. Az 1890-es években azonban a cseh és német nemzetiségű diákok ellentétei miatt meghiúsult a két nyelvű oktatás, ezért 1899-ben megalakult Brnóban a *Cseh Műszaki Főiskola* kevesebb tanárral és diákkal, míg a régi iskola is megőrizte tekintélyét. Csehszlovákia megalakulása után a brnói német nyelvű műszaki főiskola tovább működött, és az osztrák korszakból származó önkormányzata is nagyrészt fennmaradt.²¹ A diákok lakóhelyük és vallásuk szerint az egykori Osztrák–Magyar Monarchia soknemzetiségű birodalmát és annak kulturális vonzáskörzetét képviselték. A két világháború között Webermann Sándor mellett több csehszlovákiai és magyarországi magyar fiú tanult Brnóban, akik a szabadabb szellemi légkörben többféle politikai irányzatot követtek.

A spanyolországi küldetés motivációihoz meg kell ismernünk az 1933–1936 közötti csehszlovákiai belpolitikai viszonyokat. Ezekben az években Brnóban is feszült volt a politikai légkör, mivel a német kisebbség náci gondolkodású tagjai folyamatosan provokálták a demokráciát, de cseh és német kommunista munkások is túlfeszítették a húrt, miközben nemzeti érzelmű cseh diákok is többször tüntettek Németország ellen. Nemcsak a brnói német lakosok között voltak nácik, nacionalisták, kereszténydemokraták, liberális demokraták, szociáldemokraták, kommunisták, hanem a cseh polgárok és a főiskolások, egyetemisták között is. Ez rendkívül bonyolulttá és zavarossá tette az eligazodást a külföldi diákok számára, akiket összezavarhatott a Magyarországon nem tapasztalt szólásszabadság, politikai pluralizmus, így nagyon könnyen csatlakoztak a szélsőbaloldali mozgalmakhoz. Azt is tudni kell, hogy 1933-ban került Hitler hatalomra Németországban, és gyorsan megsemmisítette kommunista és szociáldemokrata ellenzékét, 1934-ben leszámolt a náci pártban lévő ellenfeivel, fokozatosan kiépítette diktatúráját, 1935-ben visszafoglalta

²⁰ Csiffáry Gergely: Életutak-életsorsok, Tanulmányok Heves megye történetéből 8, Eger, 1985, 100.

²¹ History of the German Technical University in Brno in <http://www.math.muni.cz/-sisma/English/enindex.html> (letöltés: 2021. 10. 29.)

a Saar-vidéket, és nyíltan támogatta a csehszlovákiai németek elszakadási törekvéseit, 1936-ban a Rajna-vidéket szerezte vissza, és Olaszországgal erősítette meg szövetségi kapcsolatait.

Alig ért véget Webermann első fél éve, amikor 1934. február 12-én Bécsben kirobbant a szociáldemokraták és kommunisták fegyveres felkelése, amelyet a keresztény és nemzeti jellegű kormány napok alatt elfojtott. Az Ausztriai Szociáldemokrata Párt vezetői, *Otto Bauer és Julius Deutsch* több elvtársukkal a letartóztatás elől Brnóba menekültek, amely ezután hónapokig az osztrák szocialista-kommunista emigráció bázisa lett. A menekült osztrák szocialisták itt tartották konferenciájukat és alakították meg külföldi irodájukat. Így nem volt meglepő, hogy 1934 októberében Ausztriában letartóztattak egy férfit, aki kerékpáron tette meg a Brno–Bécs közötti utat. Hátizsákjában a Brnóban nyomtatott *Arbeiter-Zeitung*nak, az ausztriai szociáldemokraták betiltott harci lapjának ezer példányát, valamint azoknak a szociáldemokratáknak a névsorát találták meg, akik a párt betiltása után is fizették tagdíjukat.²²

A brnói magyar ifjú kommunisták szervezettségét bizonyítja *Tömpe András* (1913–1971) ifjúkori pályafutása, aki a brnói műszaki főiskolán 1937-ben kapott gépészmérnöki oklevelet. 1934-től már az illegális Kommunisták Magyarországi Pártjának (KMP) tagja volt, főiskolai tanulmányai idején részt vett a csehszlovákiai munkásmozgalomban is, a magyarországi diákok szervezetének vezetője és *Egységfront* című lapjuk szerkesztője volt Barna Péter álnéven. Főiskolai hallgatóként kapcsolatba került a cseh és szlovák kommunistákkal, 1935-ben belépett a Csehszlovák Kommunista Pártba, de az MSZDP szervezeteiben is tevékenykedett. Tanulmányai befejezése után Spanyolországban a nemzetközi brigádok önkénteseként részt vett több csatában, 1938-ban belépett a Spanyol Kommunista Pártba is.²³

Webermann Sándor befejezte a III. évfolyamot Brnóban, és hazautazott Egerbe, amikor 1936. július 17-én kirobbant a spanyol nemzeti hadsereg lázadása a köztársasági kormány ellen, majd olvashatta szülővárosában is, hogy augusztus elején nemcsak fasiszta olasz és német reguláris egységek indultak a lázadók megsegítésére, de elkezdődött a német, olasz, francia önkéntesek beutazása a köztársaság megsegítése céljából. Logikusnak tűnik, hogy a brnói szocialista-kommunista ismerősök hatására és őket követve döntött úgy, hogy fegyvert fog a fasiszmus ellen, és értelmet ad az életének. „*Mint egyetemi hallgató szegénységi bizonyítványt szerzett be, az útlevel és vízum megszerzése végett 1936-ban. Ezután Madridba utazott, hogy harcolhasson a spanyol polgárháborúban*” – folytatódik az 1985-ben megjelent életrajz. Ezen állítás szerint még egyetemi hallgató korában kérte az állatalanok igazolását, de nagyon valószínű, hogy a spanyolországi hírek és a brnói hírek is közre játszottak abban, hogy végleg elhagyta Egert, szüleit, testvéreit, és útnak indult.

²² Magyar Távirati Iroda – Napi Hírek, 1934. október 5. 1.

²³ Tömpe András 1945 után Magyarországon az állambiztonság tisztje lett, majd egyéb belügyi, diplomáciai és kulturális területen töltött be vezető tisztségeket. lásd: Anderle Ádám: A Rajk-per spanyolországi előzményei, Századok, 2015. 6. sz. 1327–1362.

Annak ellenére, hogy a csehszlovák hatóságok is minden erejükkel igyekeztek megakadályozni a spanyoloknak nyújtott bármilyen segítséget – emlékezett vissza évtizedekkel később egy önkéntes –, az akkori külügyminiszter jelentése szerint összesen 2100 csehszlovák állampolgár utazott Spanyolországba. A CSKP nagy erőt fejtett ki annak érdekében, hogy minden támogatást megadjon a spanyol kormánynak. Az 1936 áprilisában megtartott 7. kongresszuson „*Népfront a béke védelmére, Hitler ellen, kenyérért és szabadságért!*” címen Klement Gottwald²⁴ tartotta a beszámolót. Részletesen kifejtette benne a Csehszlovák Köztársaság megvédésének programját, amelynek szerves tartozéka a spanyol hazafiak megsegítése, hiszen „*Madridnál Prágát védjük*”. Ekkor az egész európai baloldali közvélemény azt hitte, hogy ha Spanyolországban nemzetközi összefogással sikerül megakadályozni a fasiszták hatalomra kerülését, akkor ez más országokban is sikerülhet. Prágában és Pozsonyban sikerült a CSKP-nak olyan központokat szerveznie, melyeknek feladata az interbrigádisták toborzása, illetőleg külföldre juttatása volt. Annak ellenére, hogy a csehszlovák hivatalok a nyugati országokba megadták a kiutazási engedélyt, a legtöbb interbrigádista csak álnéven hagyhatta el az országot, mert „kommunistagyanús” elemnek számított.²⁵

Spanyolország: Batallón Dimitrov

A szocialista-kommunista önkéntesek kerülőúton utaztak Spanyolországba, hogy harcolhassanak a fasiszmus ellen és a köztársaságért. Webermann Sándor útja is napokig tarthatott, majd megérkezése és jelentkezése után 1936 decemberében a Dimitrov-zászlóalj gépfegyveres századának magyar szakaszához került.

A zászlóalj a nemzetközi dandárok egyik alakulata volt a spanyol polgárháború idején, amelyet Georgi Dimitrovról, a bolgár kommunista párt főtitkáráról neveztek el, aki abban az időszakban a Komintern főtitkára volt. Spanyolországban 1936 decemberében szervezték meg nagyrészt balkáni menekültekből, de tagjait beérkezési sorrendben osztották be, és nem szigorúan nemzetiségi alapon, ezért csehek, szlovákok és magyarok is kerültek ide. A véletlenen múlt, hogy Webermann Sándor itt kezdte meg szolgálatát, de ekkor már harci nevet (nom de guerre) viselt, mint az otthoni megtorlástól tartó külföldi önkéntesek. Így lett az egri zsidó fiúból olaszosan *Alessandro Lang*, ami évtizedekkel később Magyarországon visszafordítva a szimbolikusan hangzó *Láng Sándorra* változott át.

A korlátozó intézkedések ellenére mintegy 3000 csehszlovákiai önkéntes mégis eljutott Figuerasba, majd hamarosan a legveszélyesebb helyeken vetették be őket. Közülük

²⁴ Klement Gottwald 1929-től volt a CSKP főtitkára, Sztálin hűséges híve, prágai parlamenti képviselő, a Komintern végrehajtó bizottságának, elnökségének tagja, szervező titkára volt.

²⁵ Pukkai László: *Viva kameradas internacionalas*, Irodalmi Szemle, 1973. 5. 407.

legtöbben a 15. nemzetközi dandárban harcoltak, amelyet véglegesen 1937 első hónapjaiban szerveztek meg. E brigád Dimitrov nevét viselő zászlóaljában volt a Žižka²⁶ géppuskás század, amelynek három szakasza volt, kettőben csehek és szlovákok „harcoltak Prágáért”, a harmadikban – a Petőfi-szakaszban – pedig a csehszlovákiai magyarok küzdöttek. Ide osztották be Webermann Sándor brnói diákokat.

„Felszerelés? Még rendes csapatunk sem volt – emlékezett vissza 1946-ban Keszöcze Endre. – A spanyolok Napoleon idején háborúztak utoljára, fogalmuk sem volt a modern hadviselésről. Képzett vezetők nélkül, a Barcelona környéki faluk parasztsága, a barcelonai gyárak munkássága, asszonyai, gyermekei állottak össze kisebb partizáncsoportokba a hegyek között. Egységes, összekötött front nem volt, hiszen se felszerelés, se sorkatonaság, se tisztek nem állottak a köztársaság rendelkezésére. Emlékszem, amikor megérkeztünk Barcelonába, egyenruha helyett a gyári munkások öltöztettek fel overallba, baszk sapkát nyomtak a fejünkre és puskát is szereztek innen-onnan. Nekem egy 1896-os típusú fegyver jutott. Négy napig utaztunk Barcelonából Madridba, azalatt mást sem tettem, mint a mordályomat tisztogattam, hogy valahogy löni tudjak vele. Kint éltünk a hegyek között és partizáncsatározásokat folytattunk. A spanyolok hamar beletanultak a modern harcmodorba és hős katonáknak bizonyultak.”²⁷

A Dimitrov-zászlóalj kb. 800 főből állt, akik közül mintegy 400 volt bolgár, 160 görög és 250 jugoszláv és más nemzetiségű volt. A zászlóalj első parancsnoka a bolgár *Ivan Paunov* (álnéven Greberanov)²⁸ lett, aki később a jaramai csatában frontális támadás közben esett el 1937. február 12-én. Spanyolországban az otthoni kommunista főtitkárokról nevezték el az egységeket, így jött létre később pl. az Ernst Thälmannról vagy Rákosi Mátyásról elnevezett zászlóalj is. Ennek azonban csak ideológiai jelentősége volt, a név a nemzetiségi összetételt sem jelölte. Webermann zászlóalját néhány hetes kiképzés, felszerelés után gyorsan beosztották a 15. nemzetközi dandárba. Tulajdonképpen egyszerű milicisták voltak, akiknek nagyobb volt az elszántságuk, politikai meggyőződésük, mint katonai szaktudásuk és fegyelmük. Főként könnyű fegyverekkel (karabélyokkal, kézigránátokkal, géppuskákkal) voltak felfegyverezve, és sokáig félig civil ruhában indultak csatába. A dandárok – amelyeket nemzetközi brigádoknak neveztek, tagjaikat pedig „*interbrigadistáknak*” – elvileg önálló

²⁶ Jan Žižka z Trocnova (1360–1424) a cseh huszita háborúk Trocnoból származó, köznemesi származású hadvezére volt, akinek nevét cseh nacionalista, majd kommunista célokért harcoló katonai alakulatok viselték a 20. században.

²⁷ Keszöcze elvtárs beszél a spanyol szabadságharcról és 700 magyar partizánról, Új Dunántúl, 1946. július 21. 3.

²⁸ Ivan Paunov 1899-ben született Bulgáriában, és 1925-től élt a Szovjetunióban, ahonnan ügynökként érkezett.

és hatékony 6000-8000 fős katonai egységek lehettek volna 3-5 zászlóaljjal. A gyalogos alakulatok mellett szerveztek géppuskás szakaszokat is, de a kötelező tüzérütegek és repülőegységek már nem mindig álltak rendelkezésre, műszaki, szállító, egészségügyi osztagokról nem is beszélve.

„*Gépfegyveres századunknak 'Trocnovi Jan Žižka' nevet adtuk – mesélte 20 év múlva Josef Pros csehszlovákiai önkéntes. – És a század minden tagja nemzetiségi különbség nélkül beleegyezett ebbe. Hiszen katonasága a nép hadserege volt ugyanúgy, mint a mi interbrigádunk. Ő is a reakciós úri hadak és a sötétség ellen harcolt mint mi. Mi is, magyarok, szlovákok és csehek Žižka harci jelszavához akartunk igazodni, hogy 'az ellenségtől ne féljete, a létszámot ne nézzétek!' A magyar elvtársak a század egyik szakaszát a híres magyar költőről, Petőfiről nevezték el. Mi, csehek és szlovákok is beleegyeztünk ebbe, mivel Petőfi forradalmár s a mi költőnk is.*”²⁹

Az is különös, hogy 1936 októberétől már létezett egy *Rákosi-szakasz*, majd ebből szervezett *Rákosi-század*, amely az osztrák–német Edgar André-zászlóalj része volt, de még ismeretlen lehetett a Magyarországról érkezők számára. A teljes spanyol polgárháború alatt egyébként mintegy 53 nemzet (vagy nemzetiség) 32-35 000 önkéntese harcolt a nemzetközi dandárokban. Ezen felül további 5000 antisztálinista marxista külföldi önkéntes szolgált a POUM-milícia³⁰ egységeiben és az anarchista CNT-milícia egységeiben, amelyek inkább Trockij tanításait követték, ami tovább gyengítette a népfront katonai erejét. A 15. nemzetközi dandár kötelékébe 1937. január közepén négy külföldi zászlóalj tartozott: egy brit, egy észak-amerikai, a Dimitrov-zászlóalj és egy francia-belga. A dandár első parancsnoka a magyar származású *Gálicz János*³¹ tábornok volt (General Gal), aki csak néhány hétig vezette a brigádot, mert nemsokára hadosztályparancsnokká nevezték ki, utóda a jugoszláv Copics alezredes lett. A dandár zászlóaljait azonban hosszabb és komolyabb kiképzés és felszerelés nélkül hamarosan bevetették a Madrid körüli csatákban, ezért súlyos veszteségeket szenvedett.

A polgárháború szocialista mitológiájában győztesnek tartott jaramai csata 1937. február 6–27. között zajlott Madrid ostromával összefüggésben. Az offenzívát a francóisták indították, akik megpróbálták elvágni a Madrid és a délkeletre fekvő Valencia közötti utat,

²⁹ Salud Camaradas, Új Szó, 1956. november 23.4.

³⁰ A Partido Obrero de Unificación Marxista (Egyesült Marxista Munkáspárt) spanyol antisztálinista marxista párt volt, mely milíciát alakított, de 1937-ben a kommunisták betiltották. A Confederación Nacional del Trabajo (Munka Nemzeti Szövetsége) a spanyol anarcho-szindikalista szakszervezetek antisztálinista föderációja volt, és milíciát szervezett, amelyet szintén betiltottak.

³¹ Gálicz János (1890, Tótkomlós – 1939, Moszkva), más néven „General Gal” magyar származású parancsnok erőszakos természetéről volt ismert. Ő tervezte és rendelte el az a Jarama folyó feletti dombok elleni öngyilkos rohamot, ami olyan súlyos veszteséget okozott, hogy Hemingway a csatát a 15. nemzetközi dandár megtizedelésének nevezte. Miután visszatért a Szovjetunióba, kivégezték.

hogyan befejezhessék a főváros ostromát. A nacionalisták legjobb egységeiket vetették be, amelyek átkeltek a Jarama folyón *Arganda* mellett. A köztársasági csapatok azonban *José Miaja* tábornok vezetésével visszaverték a rohamokat, de az ellentámadások során ők is súlyos veszteségeket szenvedtek.

Zászlóaljunk rövid kiképzés után Madrid közelében Morata de Tajuna határában 1937 februárjában esett át a tűzkeresztségen³² – írta Száraz József csehszlovákiai magyar internacionalista. – A zászlóaljat a bolgár a Grebenerov elvtárs vezette. Századunkat a pozsonyi német nemzetiségű Jozef Micsudik, majd a cseh Tonda Kobylák vezényelte. Szakaszparancsnokunk a magyarországi születésű, Franciaországba emigrált Máté Lajos, szakaszunk politikai megbízottja pedig Fábry István rozsnói bányász volt. Hiányos felszereléssel mentünk a csatába. Dukony József és Klimov József szögyényi önkéntesek s mások fegyver nélkül, polgári ruhában jöttek velünk, hogy majd az elesett bajtársaink kezéből kiesett fegyverrel harcoljanak. A támadók és a visszavonuló, védekező népi milícia közti harcól hallatszó fegyverropogás irányába tartottunk. A tűzvonalba érve csatárláncba szökellve igyekeztünk a Jarama folyó felé, hogy feltartóztassuk a fásisztákat. Az ellenség a legkorszerűbb haditechnikával, páncélosokkal, tankokkal, német, olasz felderítő, vadász- és bombavető repülőgépekkel volt felszerelve. Az idegenlégiós³³, mór³⁴ és falangista³⁵ egységek Madrid elleni, ki tudja, hányadik támadását – amely már átszakította a jaramai frontot – hosszú, szívós harc közepette, nagy vérvesztés árán sikerült visszavernünk. A köztársaságot védő spanyolok és a külföldi önkéntesek nem zsoldért és nem kényszerből, hanem igaz ügyükbe vetett hittel, nagy lelkesedéssel, halált megvető bátorsággal és jó taktikával küzdöttek a köztársaság megvédéséért.

Tehát Madrid közelében vett részt először ütközetekben Webermann Sándor is, 33 kilométerre a spanyol fővárostól, ahol a Jarama folyó hídjáért folyt a harc. A négy kilométernyi frontszakaszon, három kilométernyi mélységben állítólag 20 000 ember esett el ebben a véres ütközetben.³⁶

Valósággal a népek csatája fejlődött ki ezen a frontszakaszon – írta egy korabeli lap. – A kormány oldalán 6 nemzetközi dandár harcol és franciák, belgák, angolok, lengyelek, csehszlovákok és oroszok alkotják a madridiak rohamosztagait, míg nacionalista részről

³² Száraz József: Találkozásom Lukács tábornokkal, Új Szó, 1986. augusztus 2. 5.

³³ Francia mintára szervezett külföldi önkéntesekből álló spanyol gyarmati alakulat.

³⁴ Spanyol szolgálatban álló marokkói berber zsoldos.

³⁵ A Falange spanyol szélsőjobb oldali párt és milícia tagja.

³⁶ Bábi Tibor: Teniente, Új Szó, 1966. július 16. 6-7.

a karlista³⁷ milíciáktól védett vonalak mögött mórok, németek, olaszok és idegenlégiósok állnak tartalékban, hogy szükség esetén beavatkozzanak a küzdelemben. A levegőben 12 nemzet repülői küzdenek egymással. A madridiak oldalán franciák, oroszok, angolok, amerikaiak, Francoék oldalán németek, olaszok, portugálok és írek.”³⁸

Február 16-án a kormánycsapatok ellentámadásba mentek át, és visszaszorították a Jarama-fronton lévő nacionalistákat, mert oldalba támadták őket. Csapajev (igazi nevén *Szalvai Mihály*, később a Magyar Népköztársaság vezérezredese) a véres, hosszú harcok után ezt mondta: „A Žižka-század volt a legjobb harci egység. Ahol a Žižka-század őröködik, ott nem törnek át.”³⁹

Batallón Rakosi

A Rákosi-zászlóalj neve sem volt mindig szalonképes a magyarországi kommunista mozgalomban. A Horthy-korszakban a névadás csak súlyosbíthatta a főtitkár helyzetét, 1945–1948 között egy ideig büszkén emlegették, majd 1949-től gyanúsak lettek a „spanyolosok” (mint pl. Rajk László), 1956 után pedig Rákosi neve lett kínos. Az a bizarr helyzet alakult ki, hogy a marxista történészek részletesen feltárták a magyar önkéntesek tevékenységét, összegyűjtötték emlékeiket, de alig lehetett olvasni arról, kiről és miért neveztek el saját zászlóaljukat. Ezért sajátos identitászavar jellemezte a spanyol polgárháború magyarországi veteránjait, míg a környező országokban (pl. Csehszlovákia, Jugoszlávia) zavartalannak tűnt a névadók emlegetése és az internacionalista hagyományápolás.

A Rákosi-zászlóalj tehát a nemzetközi dandárok túlnyomórészt magyarokból álló zászlóalja volt a spanyol polgárháborúban. Az alegységben 500–1500 közötti számú magyar szolgált, főként jól képzett kommunisták. Az alakulat névadója az eredetileg zavaros szocialista nézeteket valló *Rákosi Osztag/Szakasz* volt, amely a köztársasági milíciához csatlakozott. Az egységet Rákosi Mátyásról nevezték el, aki a névadás idején Magyarországon börtönben ült. Mint minden zászlóaljat, ezt is a KOMINTERN és szovjet állambiztonsági szolgálat, az NKVD szervezte és ellenőrizte. Az alakulat politikai megbízottja volt később *Rajk László* a majdani belügy- és külügyminiszter, de szolgált itt *Münnich Ferenc* (Otto Flatter álnéven), a 11. nemzetközi dandár későbbi politikai megbízottja is, aki 1958–1961 között Magyarország miniszterelnöke lett.

³⁷ Spanyol monarchista párt és milícia tagja

³⁸ Népek csatája a Jarama folyónál, Prágai Magyar Hírlap, 1937. február 19. 1.

³⁹ Száraz József: Elsők a fasizmus elleni harcban, Új Szó, szeptember 30.4.

A visszaemlékezések szerint 1936. június 16-án először magyar résztvevők csatlakoztak a köztársasági milíciához, akik a barcelonai népolimpia megnyitójára érkeztek. Ők alakították meg a Rákosi-osztagot/szakaszt. Ez csatlakozott az *Egyesült Szocialista Ifjúság* (JSU) és a *Proletár Testvérek Uniójához* (UHP), és kezdetben az aragóniai fronton harcolt. A Rákosi-egységet néhány hónap múlva beolvastották a 11. nemzetközi dandárba, és a később a Rákosi-zászlóalj magját alkotta. A nemzetközi columnákat (szakaszok), centúriákat (századok), majd zászlóaljakat az 1936. szeptember 28-án kiadott rendelet után nemzetközi brigádokká (több fegyvernemet egyesítő egyes dandárokká) szervezték. Mint a JSU/UHP-milícia egység „*vasosztaga*” (columna de ferro) a magyar milicisták kezdetben a 11. nemzetközi dandár egyik kisebb egységét alkották. A brigád három zászlóaljból állt, így az Edgar André-zászlóalj a Thälmann-szakasz német veteránjaival, a magyar Rákosi-szakasszal, egy brit géppuskás szakasszal, a francia-belga Párizsi Kommün-zászlóaljjal és a lengyel Dabrowski-zászlóaljjal indult az első csatába.

1936 júliusa és 1937 áprilisa között a nemzeti csapatok 5 hadműveletet indítottak Madrid ellen azzal a céllal, hogy a köztársaság székhelyét elfoglalják. Az egyik 1937 február–március között Madridtól délkeletre, a *Jarama* folyó mentén indult, amelynek elhárításában Webermann is részt vett. Az életrajzi adatok szerint a „győztes” jaramai ütközetben 1937. február 18-án megsebesült és kórházba került. A február 6–27. közötti összecsapást nevezték II. jaramai csatának. Ebből a csatából származik egy különleges és különös emléktárgy, amely az 1980-as években tűnt fel Egerben és került a budapesti Hadtörténeti Múzeumba. Egy vastag, aranyozott ezüst jelvényen ovális babér-, illetve tölgykoszorú öleli körbe a nemzetközi brigádok háromágú csillagát. A csillag alatt egy koponya és a „Compania de oro” (Aranyszázad) feliratú szalag van. Sima hátoldalán „*Alessandro Lang Kamarad 1937. Jarama II.*” vésett felirat olvasható.⁴⁰ Eszerint Láng elvtárs (kamarad) olasz nevet viselt.

Webermann Sándor az ütközet után több hétig feküdt kórházban, majd felgyógyulása után Posorubióba tiszti iskolára küldték, ahol vegyvédelmi képesítést kapott. A spanyol polgárháborúban nagyon kevés alkalommal vetettek be mérges gázt, de ilyen akciókra is fel kellett készülni. Állítólag vegyvédelmi parancsnok lett a zászlóaljnál, de nem sok védelmi eszköz állhatott a rendelkezésére, illetve nem számítottak vegyi fegyverekre, mert májusban már egy géppuskás szakasz élére állították, mert előző zászlóaljában is ott szolgált.

A nemzeti lázadók sorozatos kudarca pihenőt jelentett a köztársaságiaknak, mert létszámukat, felszerelésüket ki kellett egészíteni. A 12. nemzetközi dandárt és a Rákosi-századot is kivonták a frontvonalból, majd *Meco* városába szállították Madridtól északkeletre, ahol engedélyt kaptak, hogy az alakulatot zászlóaljja bővítsék, mivel több más nemzetközi

⁴⁰Dr. Makai Ágnes: Az Arany Század jelvénye, Tarsoly 3. 1986–1987. 29.

zászlóaljban is százával szolgáltak magyar nyelvű önkéntesek. A Dimitrov-zászlóalj életben maradt magyar nemzetiségű harcosait is Mecóba hívták. Április és június között utazhatott Webermann Sándor a Rákosi-zászlóaljhoz.

Zalka Máté hadosztályparancsnok *Cséby Lajosnak*⁴¹ adott utasítást az átszervezés végrehajtására, ő lett a balszerencsés alakulat első parancsnoka, 1937 elején pedig 158 fővel létrejött a zászlóalj pótkerete. A géppuskás zászlóalj fegyverek híján nem alakult meg, csak géppuskás szakaszokat szerveztek. A politikai megbízott *Weiszbrunn György*⁴² lett, a több száz főre bővült alakulat első napi parancsát pedig 1937. április 1-jén adták ki. Az 51. sorszámot kapott magyar alegységet két másik külföldi zászlóaljjal együtt a 150. nemzetközi dandárba osztották be, amely a 45. hadosztály része volt Zalka Máté vezetése alatt. 1937. május közepén a létszám 288 fő volt, és új vezetőket neveztek ki. A zászlóaljparancsnok *Hevesi Ákos*,⁴³ harci nevén Niebuhr Pál őrnagy, a politikai tiszt pedig *Tarr Imre*⁴⁴ lett. A hadosztály és Webermann zászlóalja május 1-jét a munkásmozgalom ünnepét *Camarna* községben ünnepelte, ahol az alakulatok lelkesen, de rosszul felszerelve vonultak fel Zalka Máté előtt. A vacsorán a tisztek spanyol, orosz, olasz, francia, német, lengyel, magyar dalokat énekeltek, és nem tudták, mi vár még rájuk.⁴⁵

A Rákosi-zászlóalj első nagyobb szabású, de katasztrofális katonai akciója a huescai támadás volt. A nemzetiek kezén lévő Huescából egy általuk védett országút vezetett északnyugatnak Puente la Reina felé. A köztársasági támadásnak az lett volna a célja, hogy *Chimillas és Alerre* községeket elfoglalva elvágják a nemzetiek utánpótlási útvonalát, áttörjék védelmi vonalukat, és elfoglalják Huesca városát. Zalka hadosztálya ehhez a feladathoz csak 6 tankot és 3 tüzéruveget kapott, a hadosztály pedig május 27-én érkezett *Caspe* város környékére. A köztársasági 45. hadosztályt a 12. és a 150. nemzetközi brigád, a 149. spanyol vegyes dandár alkotta, megerősítették egy anarchista zászlóaljjal és egy főként olaszokból álló rohamosztaggal, a „*halálszázaddal*”. Koponyás jelvényük azt feltételezi, hogy Webermann a második jaramai csatában hasonló egység tagjaként harcolhatott. A kitüntetésen ugyanis az olasz *Alessandro*, és nem a spanyol *Alejandro* változata szerepel a Sándor keresztnévnek.⁴⁶

⁴¹ Magyar életrajzi lexikon, Budapest, 1981. III. k. 120.

⁴² Uo. II. k. 1035.

⁴³ Magyar életrajzi lexikon, Budapest, 1967, I. k. 718.

⁴⁴ Magyar életrajzi lexikon, Budapest, 1982. II. k. 825–826.

⁴⁵ Györkei 1987. 109.

⁴⁶ Dr. Makai Ágnes: Az Arany Század jelvénye, Tarsoly 3. 1986–1987. 29.

Végállomás: Huesca

A köztársaságiak egyik tehermentesítő hadművelete 1937 júniusában Huesca ellen irányult. Az volt a cél, hogy elsőként elfoglalják a várostól északnyugatra fekvő és a nemzetiek által védett Chimillas és Alerre községeket, ezzel elvágják a védők utánpótlási útvonalt, amely a két falu között haladt. Ezután akarták elszigetelni és elfoglalni a közeli Huescát. Ezt a feladatot Zalka hadosztályának kellett végrehajtania. A frontvonalnak ezt a szakaszát anarchista és trockista egységek őrizték, ezért a hadműveletek nagyon bizalmatlan légkörben kezdődtek el, a nemzetközi önkénteseket az anarchisták és a környékbeli polgári lakosok nem kevés ellenszennvel fogadták.⁴⁷ A szovjet mintájú totális diktatúrát elutasító spanyolok azt terjesztették, hogy a külföldieket nem az ostrom folytatására vezényelték oda, hanem azért, hogy lefegyverezzék, letartóztassák az anarchistákat.

A köztársasági 45. hadosztály Caspe környéki falvakban ellenséges vagy közömbös lakossággal és milicistákkal találkozott, amely megnehezítette az internacionalisták felkészülését.⁴⁸ Caspe akkor az *Aragón Tanács* (Consejo de Aragón) székhelye volt, és ez a regionális anarchista és trockista nézeteket valló szervezet Aragóniában nagyon népszerű volt, hónapokkal korábban határozottan kezdett hozzá a *szabad kommunizmus*, az alulról szervezett egyenlőség megvalósításához földműves szövetkezetek alapításával, üzemek, iskolák kisajátításával. Ezt az ideológiát napjainkban *libertarianizmusnak* nevezik.

Míg a terepen a különböző politikai nézeteket valló alakulatok között voltak ellentétek, a hadvezetésben is viszály alakult ki. A központi haditerv szerint a Huesca–Jaca úttól északra, *Chimillas* ellen kellett volna indítani a támadást. A harctéren ez sík vidék volt, amelyet az ellenség kiválóan meg tudott figyelni, a felvonulásra nagyon rossz minőségű út állt rendelkezésre, és hiányoztak a rejtett csapatmozgások feltételei is. Innen rohamozni öngyilkosságnak tűnt. Zalka Máté és bajtársai ezért úgy vélekedtek, hogy délről, Alerre ellen kellene támadni, ahol kedvezőbbek a terepviszonyok. Többször megkeresték a barcelonai parancsnokságot javaslatukkal, és sokat vitáztak, de hiába kérték a támadás irányának és időpontjának megváltoztatását *Sebastián Pozas Perea* (1876–1946) tábornoktól.

Pozast azért nevezte ki a madridi kormány, hogy az 1937. május eleji barcelonai szovjetellenes anarchista lázadás után állítsa helyre a rendet Katalóniában. Először a regionális hadsereget szervezte át és rendelte a kormány alá, majd elkezdte az Aragóniai Regionális Védelmi Tanács, a helyi anarchista bizottságok felszámolását, illetve az aragóniai milícia integrálását a köztársasági hadseregbe, amely több összeütközést okozott. A 45. hadosztály – köztük Webermann a Rákosi-zászlóaljjal – 1937. június 10-én érkezett meg a Huescától

⁴⁷ Györkei Jenő: Zalka Máté utolsó napjai a spanyol polgárháborúban, Nagyvilág, 1987. 1. 109.

⁴⁸ Györkei Jenő: A spanyolországi nemzetközi brigádok megalakulásának 40. évfordulójára, Hadtörténelmi Közlemények, 1976. 3. sz. 485.